

**CONFERINȚĂ ȚINUTĂ DE NICOLAE TITULESCU
LA UNIVERSITATEA KOMENSKY DIN BRATISLAVA
CU OCAZIA ACORDĂRII TITLULUI DE DOCTOR *HONORIS CAUSA***

Bratislava, 19 iunie 1937

Ordinea în gândire

Domnule rector,
Domnilor membri ai Senatului,
Doamnelor,
Domnilor,

Cu adâncă recunoștință primesc astăzi titlul de doctor *honoris causa* al Universității Komensky din Bratislava.

Această recunoaștere, datorită gestului dumneavoastră și manierei în care l-ați făcut, este un amestec al sentimentelor celor mai delicate pe care inima omenească le poate cunoaște.

Subliniez mai întâi faptul că ați binevoit să onorați activitatea mea științifică și politică. De altminteri, pentru mine ele se confundă, căci modul în care mi-am dus activitatea politică mi-a permis să nu rup niciodată legăturile ei cu activitatea mea științifică. Într-adevăr, în domeniul politic am transpus întotdeauna comandamentele științei, iar în domeniul științific am transpus întotdeauna, la fiecare pas din cariera mea politică, comandamentele experienței așa cum mi le înfățișa viața.

Subliniez apoi faptul că această onoare mi se face pe teritoriul Slovaciei, care este o prelungire a propriului meu teritoriu național, astfel încât eu le consider pe amândouă un tot indivizibil, al acestei Slovacii care a realizat în 20 de ani de independență atâtea progrese în domeniul material, științific, literar și artistic, încât s-a putut spune pe bună dreptate că pe aripile ei cultura slovacă poartă victorios întregul geniu național către un nou și splendid viitor.

Subliniez, în sfârșit, faptul că îmi decernați titlul de doctor *honoris causa* în același an ca și președintelui Republicii dumneavoastră, Excelența Sa dr. Edvard Beneš, și că prin aceasta numele meu va figura alături de al său în analele Facultății dumneavoastră de Drept.

Este un simbol atât pentru trecut cât și pentru viitor. Pentru trecut, acest simbol va însemna scoaterea în evidență a unei prietenii și a unei cooperări politice de 18 ani, fără întrerupere, bazată pe cea mai desăvârșită comunitate de idealuri, de gândire și de metode.

Pentru viitor, acest simbol trebuie să însemne consacrarea unei noi și solide integrări a Cehoslovaciei și a României în sistemul politic din care fac parte de 16 ani și din care, dacă vor să trăiască, cele două națiuni vor trebui să continue a face parte întotdeauna, fie că unii vor sau nu vor, fie că acestora le face sau nu plăcere, fie că această cooperare se aseamănă, ca și în trecut, cu un fluviu ale cărui ape se rostogolesc liniștit, fie că ea seamănă, cum s-a întâmplat de curând în unele momente, cu o apă curgătoare pe care terenul o obligă să facă anumite sinuozități și să salte din piatră în piatră, fără ca totuși să poată fi făcută să se abată de la ținta pe care și-a propus s-o atingă.

Trăim într-o epocă tulbure fără precedent în istorie. Se spune că voim să evităm războiul și totuși el este foarte aproape, dar ochii noștri refuză să-l vadă. Se spune că lumii îi lipsește o doctrină care să constituie firul ei conducător, și totuși există, sub ochii noștri, două doctrine: una, mai restrânsă, care luptă pentru realizarea unității Europei pe baza ideologiei sale și alta, mai generală, dar care nu și-a dat încă seama de amenințarea care o pândeste și care nu numai că nu a început lupta pentru legitima ei apărare, dar nici nu s-a gândit încă la asocierea intereselor, care trebuie să preceadă această luptă. Se spune că voim să trăim sub domnia legii internaționale și totuși lumea asistă impasibilă la violarea ei repetată și la zeificarea celor care o realizează, fericită dacă aceștia din urmă consimt să accepte o convorbire, faptele împlinite nefiind niciodată repuse în cauză.

Lumea resimte azi o nevoie care primează asupra tuturor celorlalte: *Ordinea în gândire.*

Dacă această ordine nu este repede restabilită, tot ce se va face este inutil și omul va cădea mai jos decât pe vremea triburilor primitive, căci cel puțin, în epoca aceea, soarta care îl aștepta era ascensiunea, pe când soarta care îl așteaptă, în împrejurările actuale, pe omul de mâine este durerea unei căderi de pe piscuri într-o prăpastie.

Să acționăm, acesta este cuvântul de ordine al timpurilor pe care le trăim.

În admirabilul discurs pe care l-a ținut acum aproape două luni chiar în acest loc, președintele Republicii Cehoslovace spunea:

„E nevoie să se creeze un nou umanism, un umanism propriu secolului al XX-lea, mai puternic, mai solid, mai modern, un nou umanism care să aibă noua sa filosofie, noua sa morală, noul său drept, care să adapteze vechile concepții asupra democrației liberale, născute din Revoluția Franceză, la nevoile unei noi democrații naționale, sociale, economice și culturale, cu ajutorul experienței democrațiilor și al regimurilor autoritare din Europa, fie că ele au reușit sau nu.

Dumneavoastră, juriștii, căutați pe diferite căi formele juste ale sintezei, despre care v-am vorbit mai înainte. De aceea mă îndrept către dumneavoastră, pentru ca toți să ne ajutați, mai ales pe noi oamenii politici, ca să ieșim din haosul ideologic al epocii noastre. Aceasta este misiunea dumneavoastră și ea servește, deopotrivă, și națiunea, și statul, și omenirea.“

Îngăduiți-mi să mă desprind o clipă de calitatea mea de om politic și să răspund ca jurist chemării președintelui dumneavoastră.

„Suntem gata, noi juriștii, să ajutăm oamenii politici, dar trebuie ca și oamenii politici să ne ajute pe noi.“

Sarcina noastră este de a exprima în formule clare exigențele pe care ni le pune în față viața socială în fiecare clipă. Rolul legiuitorului este de a confirma sub formă de legi ceea ce noi juriștii am constatat că de multă vreme în ochii colectivității ea este regula care îndrumă, regula care este urmată, întrucât dreptatea și interesul o impun.

Dar ce putem face noi juriștii împotriva faptului că oamenii politici, după ce legea a intrat în vigoare, o dau deoparte la un moment dat?

Pentru noi juriștii, dreptul nu este comparabil cu o ființă vie. El nu poate fi doborât de loviturile ce i se dau. Mai mult încă, dreptul iese și mai strălucitor în urma actelor violente care au încercat să-l distrugă.

Pentru noi juriștii dreptul este nepieritor, până ce abrogarea în formă legală îi proclamă moartea. Pentru noi juriștii ca să ieșim din haosul ideologic trebuie înainte de orice să se aplice cu strictețe legea existentă, trebuie să se treacă de la un stadiu de drept

la un alt stadiu de drept; nu trebuie ca dezordinea să se strecoare între două stadii de drept; în caz contrar, haosul ideologic devine un labirint din care niciun fir al Ariadnei nu ne poate arăta ieșirea.

„Pentru noi juriștii, în sfârșit, nu are rost să fie schimbată Biblia pentru că oamenii sunt păcătoși.“

Și acum permiteți-mi să-mi reiau calitatea de om politic și să mă întreb cu toată autoritatea necesară: ce am făcut noi, oamenii politici, cu dreptul internațional pe care Marele Război ni l-a lăsat moștenire? Căci, în fond, dacă Marele Război nu ar fi ajuns la un cod internațional care să lege toate statele printr-o forță obligatorie, el s-ar reduce la o serie de grozăvii fără nicio justificare.

Care este acest drept? Pentru ce a fost el creat?

Înainte de război, lumea era împărțită în zone supuse regimului suveranității naționale inflexibile. Aceste suveranități reglementau ele însele, în virtutea propriei lor rațiuni de a fi, greutățile care se iveau. Iar dacă, în timpul acestei reglementări, două suveranități se ciocneau, dreptul la război era măsura supremă de rezolvare a conflictului. Cum dreptul nu avea întotdeauna forța ca sprijin, în ultimă analiză conflictele între națiuni erau lichidate prin forța materială.

Milioane de oameni au murit pentru ca acest sistem să facă loc domniei legii.

Războiul nu era definitiv exclus, dar națiunile se angajau:

- a) să nu-și mai facă dreptate singure, ci să supună toate litigiile spre examinare Consiliului Societății Națiunilor sau arbitrajului;
- b) să-și acorde ajutor reciproc împotriva celui care violează acest angajament și ar vrea să-și facă singur dreptate;
- c) să creeze organisme permanente și cu funcționare regulată, pentru a pune în practică aceste principii.

Suveranitatea națiunilor continua să existe, dar era grevată de o servitute internațională în favoarea păcii, în asemenea măsură încât s-a putut defini dreptul intern ca fiind totalitatea lacunelor dreptului internațional.

Aceste reguli au fost codificate.

La început am încercat să aplicăm cu sinceritate acest cod internațional care este Pactul Societății Națiunilor.

Dar încă din 1921 atavismul a căutat să facă în așa fel încât suveranitatea națională să-și reia primatul asupra Cartei internaționale pe care și-o asigurase lumea. Este cazul faimoaselor amendamente care slăbeau Articolul 16 al Pactului, dar care, din fericire pentru organizarea viitoare a păcii, nu au intrat niciodată în vigoare.

După aceea, Idealul Internațional s-a întărit și a cunoscut perioada sa de vârf în 1924, cu ocazia adoptării Protocolului. Dar Protocolul din 1924, ca și amendamentele din 1921, nu a fost însușit.

Pasul înapoi din 1921, ca și pasul înainte din 1924, constituie oscilații ale vieții care lasă Legea Internațională la ora actuală în punctul în care se găsea în momentul nașterii sale.

Apoi au izbucnit războaie în pofida Pactului Societății Națiunilor.

Apoi s-au produs repudieri unilaterale ale legilor existente, contrare legii internaționale și fără ca să fie adoptate sancțiuni.

Vinovat, după mine, nu este atât statul care violează legea internațională, mai întâi pentru că acest stat a acționat cu sinceritate și, apoi, pentru că în momentul în care a

făcut-o, el și-a asumat riscuri serioase care puteau să se transforme într-o catastrofă. Numai certitudinea impunității, dobândită în cursul primei experiențe, explică recidivele.

După mine, vinovate sunt națiunile pe care Carta internațională le obliga să acționeze și care nu au făcut acest lucru și care, prin pasivitatea lor, au creat sentimentul de impunitate, răpind puterea efectivă a legii internaționale.

Și, fapt penibil, fapt grav, de reținut, în timp ce numărul statelor care au violat Pactul prin acțiunea lor este foarte redus, numărul statelor care au opus violării Pactului doar inacțiunea lor se confundă cu Lumea. Mă voi ocupa numai de acestea din urmă, căci ele sunt singurele care mă interesează, dat fiind că limbajul pe care îl folosesc acestea este un limbaj de drept, ceea ce face și mai inexplicabilă conduita lor.

Am fost întotdeauna sincer.

Nici în acest moment solemn nu voi renunța la sinceritatea mea obișnuită de gândire și acțiune și nu mă voi pleca în fața unor motive protocolare care, dacă prețul este cel al ascunderii adevărului, își pierd rațiunea de a fi.

Voi pune deci, realist și foarte net, o întrebare: *dorește cineva dizolvarea Societății Națiunilor?*

Ca om realist și ca unul care cunoaște din proprie experiență opinia multor țări, voi răspunde: nimeni nu vrea acest lucru și nimeni nu ar avea curajul să îl facă.

Mai întâi, *Franța* și-a bazat întreaga sa politică externă pe Societatea Națiunilor. Toate tratatele sale, fie de alianță, fie de prietenie, sunt încadrate în Pactul Societății Națiunilor. Dacă acest Pact ar fi distrus, securitatea actuală a Franței, bazată pe tratate internaționale încadrate în mecanismul Pactului, ar fi și ea distrusă.

Apoi, *Marea Britanie* are nevoie de Societatea Națiunilor pentru a-și spune cuvântul în treburile Europei. Marea Britanie este un vast imperiu, comparabil cu un trup ale cărui membre se întind în toate părțile lumii, dar al cărui cap este la câteva minute de zbor de frontiera europeană. Aceasta exclude pentru ea astăzi orice politică de izolare. Tratatele sale publice de alianță cu Franța și Belgia o dovedesc de altminteri.

Dar Marea Britanie nu ar putea acționa pe continent în virtutea noțiunii de alianțe. Opinia ei publică nu ar înțelege acest lucru. Trebuie ca acțiunea ei să fie bazată pe legitima apărare a intereselor sale vitale și pe necesitatea de a lupta pentru menținerea legii internaționale. Geneva este locul unde această lege este proclamată. Marea Britanie are nevoie de Societatea Națiunilor pentru a face politică în Europa.

În sfârșit, chiar Statele Unite, care se găsesc în afara Societății Națiunilor, ar privi defavorabil dispariția ei. Într-adevăr, nu numai că America nu înțelege de ce continentul nostru nu a realizat încă unitatea sa sub forma Statelor Unite ale Europei, dar ea nu ar înțelege niciodată să fie distruse legăturile mult mai slabe care unesc statele de astăzi și al căror scop este de a realiza idealurile care sunt însăși rațiunea de a fi a poporului american.

Cât despre națiunile zise de interes limitat, dați-mi voie să vă spun că, dacă Societatea Națiunilor ar dispărea, ele ar fi primele victime.

E posibil ca justiția de la Geneva să nu fie perfectă; e posibil ca ajutorul său să fie încă slab sau ineficace; e posibil ca eșecurile recente să fi micșorat puterea de atracție a Marelui Ideal care era Societatea Națiunilor.

Dar, cel puțin, atâta vreme cât există Societatea Națiunilor, nedreptatea suferită de un stat este o nedreptate care poate fi proclamată în fața lumii întregi pentru a determina reacțiunile care impun reparațiile necesare. Fără Societatea Națiunilor, toate statele zise

secundare ar intra în niște cutii căptușite cu vată și strigătele pe care le-ar scoate ele ca victime nu ar fi auzite de nimeni.

Din moment ce ajungem la concluzia că lumea întreagă vrea ca Societatea Națiunilor să trăiască, să-mi fie permis să mă întreb cu aceeași franchețe: *ce trebuie să facem pentru ca Societatea Națiunilor să-și îndeplinească cu adevărat misiunea sa?*

Societatea Națiunilor nu este o academie morală; ea nu este o breaslă de specialiști; ea este o instituție politică, a cărei principală misiune este de a împiedica izbucnirea războiului.

Marea greșală a celor care vor ca Societatea Națiunilor să trăiască este că nu întreprind nimic sau se mulțumesc cu proceduri, neînsemnate în aparență, dar care, dacă nu sunt supravegheate îndeaproape, pot aduce o și mai mare slăbire a legăturilor care unesc astăzi cu forță obligatorie statele între ele.

Să-mi fie permis să exprim aici metodele care ar putea fi urmate pentru atingerea scopului propus.

Ele sunt în număr de trei:

- a) să nu se modifice textul Pactului Societății Națiunilor;
- b) să se semneze, alături de Pact, acorduri de asistență mutuală regionale, cu aplicarea Articolului 16 din Pact;
- c) fiecare stat membru al Societății Națiunilor să declare dinainte și în timp util, politica pe care o va urma în cazul unei eventuale agresiuni.

Aceste metode sunt, în același timp, cele mai bune rețete pentru a scoate lumea din haosul ideologic în care trăiește, întrucât aceste metode înseamnă, mai întâi, reafirmarea și reorganizarea cu tărie a acelei ordini legale, din care a apărut haosul: aceasta pentru ca să fie o ordine, iar apoi, menținerea păcii, condiție indispensabilă pentru crearea ordinii legale noi, către care ne împinge tendința noastră instinctivă de a înlocui binele prin mai binele.

Când se vorbește de o schimbare a Pactului Societății Națiunilor, se iau în considerare în special Articolul 11, Articolul 16 și Articolul 19.

Dacă s-ar putea amenda Articolul 11 în sensul aplicării sancțiunilor prevăzute de Articolul 16 cu titlu preventiv, eu m-aș înscrie cel dintâi în favoarea amendării acestui articol.

Într-adevăr, s-ar putea ca unele state să pregătească metodic agresiunea, prin reînarmare, la un nivel care depășește cu mult nevoile apărării naționale, prin concentrarea de materii prime și de devize, la un nivel care depășește cu mult nevoile păcii. La ora actuală, atâta vreme cât aceste state nu au făcut un gest manifest care să amenințe pacea sau atâta timp cât nu s-au dedat la o agresiune împotriva ei, nu se poate acționa împotriva lor.

A sancționa nu numai războiul, dar chiar și pregătirea lui, ar face cu neputință orice război de agresiune. Dar cum să ne imaginăm că s-ar putea obține unanimitatea statelor pentru un amendament de acest gen? Există state membre ale Societății Națiunilor care nu ar permite niciodată un amestec de asemenea natură în treburile lor interne. Atunci de ce să ne atingem de Articolul 11 dacă întărirea lui nu ne pare posibilă?

Tot așa este și cu Articolul 16. Unele state ar voi fie să-l slăbească, introducând gradarea sancțiunilor, fie să excludă din Articolul 16 obligațiunile care le privesc. Niciun stat, care va dori să vadă Societatea Națiunilor existând, nu va subscrie vreodată unei

astfel de pretenții. Unanimitatea pentru modificarea Articolului 16 nu s-ar putea obține. Atunci de ce să vorbim de revizuirea lui?

Ceea ce va trebui făcut este ca nu numai Articolul 16 să nu fie modificat, ci, dimpotrivă, să se arate limpede întregii lumi că, dat fiind că amendamentele din 1921 nu au intrat în vigoare, hotărârile Adunării de la 4 octombrie 1921 sunt nule și neavenite.

Rămâne Articolul 19, care se referă la revizuirea frontierelor.

Departate de mine ideea de a deschide aici o discuție în această privință. Vreau să-mi deschid inima față de fostele state inamice și nu să angajez o polemică cu ele.

Mă voi mulțumi cu unele observații de ordin general, care sunt obligat să le fac în scopul de a dovedi că reforma Pactului Societății Națiunilor nu este necesară.

Dacă luăm în considerare că Imperiul Britanic, Statele Unite ale Americii, statele din America de Sud, Franța, Belgia, Olanda, Elveția, Spania, Portugalia, Statele Scandinave, Statele Baltice, statele din Mica Înțelegere, statele din Înțelegera Balcanică, Uniunea Sovietică (a cărei politică actuală e bazată pe Societatea Națiunilor și pe apropierea între popoare) nu cer schimbarea frontierelor lor, ajungem la concluzia că pentru imensa majoritate a țărilor de pe Planetă revizuirea frontierelor lor nu constituie o problemă.

Dacă, pe de altă parte, considerăm că politica actuală a Germaniei față de Polonia și politica Italiei față de Iugoslavia nu sunt compatibile cu revizuirea frontierelor poloneze și iugoslave, ajungem la concluzia că la ora actuală, pentru aceste state, chestiunea frontierelor lor nu este, după propria lor mărturisire, nici ea o problemă. De altfel, ar fi cea mai gravă eroare ca pentru o chestiune locală care nu privește decât unele state să se pornească un război, care ar sfârși prin a se generaliza.

În ce privește Europa Centrală, voi spune pur și simplu:

Mai întâi, nu țările interesate sunt cele care au trasat frontierele lor, ci niște mari experți americani și englezi.

Apoi acești experți au făcut studii atât de amănunțite, în fiecare caz, încât nu ezită să spună că, dacă ar fi să se schimbe o frontieră pentru a repara o nedreptate, rezultatul ar fi că s-ar crea o nedreptate mai mare decât aceea pe care ar fi voit s-o repara.

În sfârșit, când se fixează o graniță, este imposibil să nu se creeze nemulțumiri.

Astăzi se plânge cel care a pierdut un teritoriu; mâine va fi rândul celui a cărui s-a luat un teritoriu. Există, în materie de granițe, o muzică de lungă durată, un fel de *motto perpetuo*, care trebuie în mod necesar înregistrat și căruia nu i se poate pune capăt cu ușurință.

Ce este în realitate așa-zisul drept istoric? Este un rapt consacrat de timp. Frontierele actuale, dacă vor dura cum gândesc eu, vor avea cel puțin meritul că sunt sentințe internaționale consacrate de Timp.

Pentru a revizui un modest contract de închiriere, este necesar consimțământul celor două părți interesate. În consecință, ar fi greu să se aplice Articolul 19 din Pact dacă statul interesat nu-și dă consimțământul pentru ca teritoriul său să fie micșorat. Și cum este clar că statele vizate prin revizuire nu-și vor da niciodată consimțământul ca să se modifice condițiile de aplicare ale Articolului 19, întreb: Este înțelept să deschidem o discuție publică asupra Articolului 19, discuție care va stârni patimile naționale, atunci când se știe dinainte că nu se va ajunge la niciun rezultat?

Aceasta este pentru mine cu atât mai adevărat, cu cât consider că soluționarea relor pe care le creează o frontieră nu se poate face prin revizuire, deoarece, în definitiv,

o revizuire înseamnă deplasarea răului pe care îl reprezintă frontiera de la un loc la altul, ci prin distrugerea tuturor piedicilor pe care le reprezintă frontiera prin spiritualizarea ei constantă și progresivă.

Cât este de uman, de practic și de sănătos planul președintelui Hodža¹ de a uni Statele Dunărene într-o entitate economică distinctă în loc să fie lăsate să se dedea la certuri care nu duc la niciun rezultat și care umplu de amărăciune sufletul celor care se ceartă!

Dacă nu trebuie să fie schimbat, Pactul Societății Națiunilor trebuie să fie completat prin pacte regionale de asistență mutuală. Europa va trebui să fie împărțită în zone, din punct de vedere al securității. Ce este o zonă? Această chestiune comportă discuții. Ceea ce este important este că în viitor sancțiunile economice trebuie să rămână universale și trebuie să fie aplicate concomitent cu sancțiuni militare cel puțin regionale.

Știu că la ora actuală există o modă pe plan internațional: politica de neutralitate. Nimic mai firesc decât nevoia căreia îi corespunde o astfel de concepție. Nimic mai firesc decât să nu vrei războiul și, dacă el totuși izbucnește, să nu vrei să iei parte la el. Dar să-ți închipui că se poate practica politica de neutralitate afirmând-o pur și simplu este într-adevăr prea copilăresc.

Pentru a fi neutru trebuie mai întâi să fii de acord cu toți vecinii tăi. Trebuie apoi să fii gata să te aperi cu armele dacă vecinii nu-și țin cuvântul. Mai trebuie după aceea ca, în caz că forțele proprii nu sunt suficiente pentru a învinge un dușman prea puternic, să devii aliatul acelor state care au același interes ca și tine.

Politica de neutralitate nu poate constitui decât o rezultată. Ea nu ar putea constitui niciodată o metodă.

Neutralitatea este rodul pactelor de asistență mutuală încheiate în cadrul Societății Națiunilor, conform doctrinei securității colective, care, ea singură, prin imensitatea forțelor pe care le poate ridica împotriva agresorului, va paraliza pentru totdeauna acțiunea criminală a acestuia.

Există oare un singur stat al Miciei Înțelegeri care să poată practica politica de neutralitate? Nu!

Cehoslovacia este aliată nu numai cu România și Iugoslavia, ci și cu Franța și cu U.R.S.S.

Iugoslavia este aliată cu Cehoslovacia și cu România împotriva Ungariei sau Bulgariei, acționând singure sau în colaborare cu alte state mari sau mici.

Cât despre România, în afară de obligațiile sale decurgând din calitatea de membru al Miciei Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice, este aliată la Est cu Polonia, care, la rândul ei, este aliată la Vest cu Franța împotriva Germaniei.

În aceste condiții, pentru statele din Mica Înțelegere cuvântul neutralitate este sinonim cu neîndeplinirea obligațiilor existente, adică sinonim cu cuvântul dezonoare.

De aceea, statele din Mica Înțelegere au tot interesul să vadă stabilindu-se, pe baza Pactului Societății Națiunilor, un sistem de pacte regionale militare, care sunt singurele ce le pot asigura securitatea.

Cât despre sistemul pactelor bilaterale, să-mi fie permis să observ că ele seamănă foarte mult cu vechile tratate de alianță dinainte de război, care constituiau sisteme închise.

¹ Milan Hodža.

Pactul regional rămâne totdeauna deschis adeziunii tuturor celor interesați, de aceea el este compatibil cu Pactul Societății Națiunilor. El nu este decât punerea în vigoare anticipată a Articolului 16 din Pact. Și dacă la început el este parțial, adică nu a obținut decât câteva semnături, nimic nu se opune ca numărul semnăturilor să crească și ca el să devină general la sfârșit.

Cât despre ideea că s-ar putea izola un pact bilateral de un altul până într-atât încât să se poată purta război în virtutea primului și să se ceară legal neutralitatea în virtutea celui de-al doilea, mă voi mulțumi să spun că omenirea a suferit prea mult pentru a nu-și da seama că nu se poate accepta drept rețetă de pace paralizarea unei regiuni, combinată cu sistemul mâinilor libere în altă regiune. Un atare sistem nu merită nici măcar să fie criticat: un zâmbet e de ajuns.

În sfârșit, pentru a ieși din haosul ideologic trebuie menținută pacea. Este singurul mijloc care îngăduie să ieșim din stadiul de drept actual și să ajungem la un stadiu de drept nou, care va fi un compromis între toate idealurile existente și pe care nu-l vom putea atinge decât prin elanul inimii, unit cu exigențele rațiunii și verificat de experiența timpului.

Nu există mijloc mai eficace pentru a apăra pacea actuală decât ca fiecare stat să declare dinainte ce va face în cazul unei eventuale agresiuni.

Statele din Mica Înțelegere și din Înțelegerea Balcanică au spus din timp – și aceasta le onorează – care va fi acțiunea lor în fața unei agresiuni prevăzute de tratatele care le leagă.

De asemenea, dacă am cunoscut spaima războiului, ca și alții, războiul din care s-ar putea naște un război ce ne privește, cel puțin, pe teritoriul internațional pe care îl acoperă Pactul Miciei Înțelegeri și cel al Înțelegerii Balcanice, nu am pierdut niciun moment, nici în trecut și nici în prezent, sentimentul securității.

Aceasta pentru că în cele două acorduri despre care vă vorbesc s-a considerat întotdeauna echivocul drept un dușman, claritatea drept cea mai bună metodă și fermitatea drept o datorie.

Dacă toate statele ar face ca noi, dacă s-ar putea alcătui chiar astăzi tabloul forțelor celor care s-ar opune mâine agresiunii, aceasta nu s-ar produce niciodată.

Se știe că în Occident există tendința de a se face deosebire între Est și Vest din punctul de vedere al securității. Această deosebire nu are nicio bază.

Mai întâi, Pactul Societății Națiunilor este general și exprimă în mod clar noțiunea de pace indivizibilă.

Apoi, Marea Britanie n-a spus și nu va spune niciodată că se dezinteresează de pace în Europa Centrală și Orientală. Ea face doar această distincție: în privința Vestului, interesele mele îmi apar încă de pe acum atât de clare, încât mă pronunț dinainte; în privința Estului, mă voi pronunța în ziua în care va avea loc agresiunea.

În sfârșit, să nu uităm că indivizibilitatea păcii rezultă din faptul că Franța are tratate de alianță în bună regulă cu Cehoslovacia și cu U.R.S.S., pe de o parte, și cu Marea Britanie, pe de altă parte.

În ziua în care Franța ar acționa în virtutea tratatelor ei de alianță și în conformitate cu recomandările Consiliului Societății Națiunilor pentru aplicarea Articolului 16 sau a Articolului 15, paragraful 7, din Pact și când s-ar vedea atacată la rândul ei, ea ar fi victima unei agresiuni neprovocate.

Îndeplinirea unei datorii internaționale nu va putea fi niciodată asimilată cu o provocare, căci atunci toate tratatele de alianță care leagă puterile din Vest și însuși Pactul Societății Națiunilor ar fi adevărate amăgiri.

Franța va avea în acea zi drept la ajutorul mutual despre care vorbește paragraful 3 din Articolul 16, așa cum și Marea Britanie a cerut sprijinul puterilor mediteraneene pentru aplicarea sancțiunilor în conflictul italo-etioopian, și, în plus, ea, Franța, va avea drept la ajutorul pe care îl stipulează tratatele sale de alianță în cazul unei agresiuni neprovocate.

Se știe, pe de altă parte, ce se mai spune în Occident, atât în Franța, cât și în Marea Britanie: practicarea unei politici care constă în proclamarea încă de astăzi a acțiunii pe care-o vom întreprinde mâine îl înspăimântă pe omul de rând.

Oh, biet om de rând! Să-mi fie permis să-ți iau apărarea cel puțin aici, la Universitatea marelui Comenius², în numele principiilor ce stau la baza filosofiei sale: „Școala trebuie să fie o uzină de omenie, iar oamenii, fără deosebire de clasă sau de sex, trebuie să fie educați cu privire la orice subiect care le este necesar pentru a trăi și pentru a obține îndurarea“.

Desigur, omul de rând, care nu cunoaște detaliile și dificultățile politicii, are o tendință absolut firească de a evita războiul cât timp el sau țara lui nu sunt direct atacate.

Dar este ușor, printr-o educație adaptată, să facem ca omul de rând să înțeleagă că solidaritatea între națiuni este atât de strânsă, încât nu te poți atinge fără urmări de una fără să sufere cealaltă. Este și mai ușor să-l facem să înțeleagă că a proclama dinainte necesitatea de a porni la război este mijlocul cel mai sigur de a-l evita.

Pentru mine, situația opiniilor publice din Occident seamănă ciudat de mult cu un film Kodak deja expus, dar încă nedevelopat. În ceea ce mă privește, eu văd de pe acum imaginea. Omul de rând nu o va vedea decât în ziua în care evenimentele vor permite dezvoltarea filmului. Dar atunci va fi prea târziu; războiul va fi inevitabil și omul de rând va trebui să-l facă.

Or, scopul pe care noi trebuie să-l urmărim este să menținem pacea, și nu s-o câștigăm a doua oară.

Ce știa omul de rând din Glasgow despre motivele care în 1914 au determinat Marea Britanie să ia armele? Nu știa nimic! Și, totuși, a murit ca un erou.

Dacă omul de rând este în stare să-și dea viața fără să știe pentru ce, să-i arătăm cel puțin respectul care i se cuvine, explicându-i cu franchețe care este datoria internațională a țării și, prin ea, care este propriul său interes.

Când va înțelege că tăcerea poate să-l ducă la moarte și că un cuvânt spus la timpul potrivit poate să-i salveze viața, el însuși va impune guvernelor de pretutindeni să vorbească și să spună cuvintele necesare care vor face să se încline spadele și să tacă tunurile.

Nu, nu mă tem că omul de rând va împiedica guvernele să-și expună dinainte politica lor. Mi-e teamă mai mult de lipsa curajului necesar pentru a rupe cu tradiția și a folosi deschis un limbaj care poate provoca pentru un timp o ostilitate internațională. Dar omul politic trebuie să-și dea seama că această ostilitate nu este eternă și că ea poate până la urmă să-i aducă un bun rar, un bun prețios: respectul adversarului pentru caracterul lui și pentru curajul lui.

² Comenius (Jan Amos Komensky).

Iată, doamnelor și domnilor, un program vast de soluții concrete, întocmit de un om politic care este totodată jurist, ca răspuns la apelul președintelui Beneš în scopul de a ieși din haosul ideologic actual prin punerea dreptului în serviciul politicii, în așa măsură încât să se ajungă la concluzia că este vorba de două aspecte ale unui adevăr unic.

Numai în ziua în care politica se va confunda cu dreptul, în care spiritul politic nu se va mai opune spiritului juridic, numai în ziua în care se va înțelege că adevăratul spirit juridic se confundă cu spiritul politic cel mai ascuțit, pentru că el constă în armonizarea contradicțiilor de moment în serviciul stăpânului care se numește lege, pentru că el știe că dacă acesta nu mai merită să fie stăpân trebuie înlocuit cu un stăpân nou, adaptat exigențelor noi care se numesc tot lege, dar o lege nouă, numai în ziua în care dreptul va străluci ca un răsărit de soare în sufletul tuturor oamenilor, ca o directivă care călăuzește, ca un imperativ categoric care se impune, ca o autosupunere care se confundă cu libertatea organizată, numai atunci omenirea va fi salvată pentru că în pacea pe care o creează ordinea juridică omul își va putea îndeplini destinul său, potrivit comandamentului Idealului Creator.

Idealul Creator vrea ca Împărăția Cerurilor care este în noi să se realizeze în jurul nostru în lumea vizibilă a materiei.

Idealul Creator nu se mulțumește să sădească în sufletul omenesc germenul credinței într-o viață viitoare, unde înțelepciunea își va da mâna cu bunătatea; el cere mai ales eforturile necesare, oricât de mari ar fi ele, pentru a integra în materie toate elanurile instinctive ale sufletului omenesc înspre frumos și înspre bine, pe care nu este de ajuns să le întrevădem, ci trebuie să știm să le creăm!

Idealul Creator nu face deosebire între spirit și materie; el vede în cel dintâi geniul sculptorului, iar în cea de-a doua marmura care se lasă șlefuită pentru ca să apară în plină lumină frumosul, ascuns mai înainte în străfundurile sufletului omenesc.

Pacea în ordine, dreptul în perpetuă devenire corespunzător cu mersul schimbător al vieții, sufletul omenesc în strădanie continuă de a se realiza pe sine însuși în formele concrete ale unei gândiri și unei generozități în continuă ascensiune, iată condițiile pe care le cere ieșirea din haos și viața organizată către care aspiră ființele umane.

Numai prin drept ca metodă, prin domnia dreptului ca obiectiv, prin funcționarea dreptului în serviciul îmbunătățirii dreptului, ca regulă de conduită, vom realiza exigențele Idealului Creator, vom înceta a fi umilii care se pleacă în fața greutăților existenței, vom deveni stăpânii vieții, ai cărei sclavi ne-am crezut din ignoranță, vom simți într-un cuvânt că Dumnezeu este cu adevărat în noi.

Pentru că mi-ați dat prilejul să exprim aceste adevăruri, care sunt substanța însăși a vieții mele, și pentru că m-ați proclamat doctor *honoris causa* al Universității dumneavoastră, permiteți-mi, domnule rector și dumneavoastră toți, domnilor profesori, să vă mulțumesc pentru această comoară de bogății spirituale pe care o voi duce cu mine de la Bratislava și care se numește recunoștință.

Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pp. 661–682; 641–660. Conferință publicată integral, în limba română, sub titlul *Dreptul în serviciul păcii* (I–V), în „Universul“, 24, 25, 26, 27, 28 iulie 1937; apud AMAE, fond 77/T. 34, vol. XI.